

folk/ed. Derg, 2022; 29(2)-110. Sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review

Şeker, Aziz ve Özcan, Emre (Ed.) (2021) *Edebiyat Sosyolojisini Güncel Kılmak. Temel Yaklaşımlar, Toplumsal-Politik Dönüşümler, İncelemeler*. Ankara: Nika Yayınevi.

ISBN: 978-625-7653-29-9, 512 sayfa.

Gökhan Kurt*

* Bu kitap tanıtım/eleştirisi Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Kurt (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Kangal Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı. (Sivas Cumhuriyet University, Kangal Vocational School, Public Relations and Publicity Program) tarafından yazılmıştır. gokhankurt@cumhuriyet.edu.tr. ORCID 0000-0002-9439-0331

Edebiyat olgusunu sosyolojik açıdan tartışmak amacıyla birçok yazarın metinleriyle katkı vermiş olduğu *Edebiyat Sosyolojisini Güncel Kılmak* isimli kitap; temel yaklaşımlar, toplumsal-politik dönüşümler ve roman incelemelerini kapsıyor.

Ortaya çıktığından itibaren edebiyat sosyolojisi, sosyal teoride ve edebiyatta başlı başına bir uygulama alanı olarak kabul edilmiştir. Sosyal teorinin zenginleşmesine olanak sağlayan edebi metinlerin sosyolojik analizi, edebiyat/ın sosyolojisi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Edebiyatın hakikat temelinde toplumsal bir olgu olarak kabul edilmesi, başlangıçta edebi metnin dışında dikkatleri edebiyat endüstrisine çekerken zamanla edebi metinlerin, sosyolojik bir malzeme olarak ele alınması gerekliliğini göstermiştir. Bu, kendiliğinden gelişen bir süreç dâhilinde olmamıştır. Özellikle büyük ölçekli sosyal-ekonomik olaylarla beraber toplumsal koşulların yansıdığı sosyal problemler, kültürel akışkanlıkların değişimi, sanayileşme, kentleşme, toplumsal cinsiyet, eril tahakküm, toplumsal değişme süreçleri gibi öğelerin insan ve toplum yaşamını derinden yönlendirdiği tarihsel aralıklarda edebiyatçı kimlikleriyle yazarlar, bu olguları yapıtlarında değerlendirmişlerdir.

Sosyal teorisyenlerin, sosyolojik muhayyileye katkısının olduğunu savundukları edebiyatın sosyolojik kabulü, edebiyat sosyolojisi çalışmalarına yön verirken, onu yalnızca belirli konularla sınırlamamakta, disiplinlerarası bir alana da davet etmektedir. Diğer yandan sosyal teoride, edebiyat sosyolojisine düşünsel ve akademik ilgi duyanların disiplinlerarası kavrayışa inanmaları bakış açılarını zenginleştirmektedir. Bu açıdan edebi metinlerin temel sosyolojik olgular ekseninden feminist edebiyat eleştirisine, felsefeye, postmodern teoriye, toplumsal cinsiyet okumalarına, mekân sosyolojisine, aydınlar sosyolojisine, çalışma yaşamına, sosyal değişmeye vb. kapısını aralaması disiplinlerarası kavrayışın kimlik kazanmasıyla ilişkilidir.

Editörlüğünü Aziz Şeker ve Emre Özcan'ın yaptığı *Edebiyat Sosyolojisini Güncel Kılmak*, yukarıdaki çözümler ışığında edebiyatı sosyal teorinin içinde konumlandırma düşüncesinden hareket etmiştir. Kitabın ilk bölümünde birçok yönüyle edebiyat-sosyoloji-felsefe ilişkisi ele alınıyor.

Uğur Dolgun, “Edebiyat Sosyolojisi Yapmak ya da Yapamamak!”da geniş bir çerçeveden belirlediği sorulara yanıtlar arıyor. Çalışmada “Bilim, sosyal bilim ve edebiyat: Farklı metodolojiler ve çakışa(maya)n yollar tartışmasında, hem sosyoloji ile edebiyat arasındaki işbirliğinin hem de edebiyat sosyolojisi alanında ortaya çıkması son derece mümkün olan geleneğin önündeki engellere” değinirken, “Sosyoloji ve Edebiyat: Aynı Annenin Emzirdiği Üvey Kardeşler (mi?)”de ise “maddi dünya ve toplumsal gerçeklikten aldıklarını kendi dünyasının soyutluğu ve imgelemeleri bağlamında yeniden biçimlendiren edebiyatçının yaptığı, sosyolojik ifadeyle toplumsalın yeniden üretimidir” saptamasında bulunuyor. Yazar, “edebiyatın taşıdığı coşku ve sosyolojinin bitip tükenmez merak güdüsüyle, edebiyat sosyolojisi bugün hâlâ en bakir ve mahsun alanlardan biri olarak keşfedilmeyi (!) beklemekte...” teziyle ise Türkiye’de edebiyat sosyolojisinin hâlâ yeterli düzeyde tartışılmadığının mesajını iletiyor (Dolgun, s. 29-73).

Ertuğrul Aydın, “Edebiyat Sosyolojisi-Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinde Kesişen Nokta ve Referanslar”da, her iki disiplini tarihsel bir zeminde ele alıyor. Aydın’a göre: “Edebiyat eserlerinde zaman-mekân-vak’a/olay örgüsü ve kahramanlara ait açıklama ve bilgiler kendi döneminin tanıdığı konumundadır. Toplumsal kültürün ortak paydalarının sergilendiği bu unsurlarda geçmişin izlerini sürerek; toplum ve kültür tarihini aydınlatmak edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyatın görevleri arasındadır” (Aydın, s. 86).

Ferma Lekesizalın, “Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, ‘Para Ağı’ ve Edebiyat” isimli kapsamlı analiziyle -toplumsal dönüşümlerin iktisat temelinde biçimlenen doğasından hareketle- “parayı anlatmak” meselesinin edebiyatta, özellikle de romanda yansımalarını irdeliyor. Romanın kimliksel temellerinin Batı ile ilişkilendirildiği düşünüldüğünde, Lekesizalın, sosyolojik veriler içeren metninde, roman örnekleriyle “para ağı” arasında ilişkiler kurarken, “ekonomik, toplumsal süreç ve dönüşümler edebiyata yön verirken, edebiyat bu dönüşümleri yaratıcı bir bakışla yorumlar. Bireyin ve toplumun dönüşümünü edebiyatın yaratıcı iç dinamiklerinden yansıyan haliyle okumanın nasıl benzersiz bir deneyim” olduğuna dikkat çeker (Lekesizalın, s. 103).

Ejder Çelik, “Edebiyatın Toplumsal Niteliği” isimli yazısında, edebiyat toplum etkileşimini tarihsel ve sosyolojik özellikleriyle betimler. Çelik, romanın toplumsal konuları işlemesine ve önemine değinirken, aile, toplumsal değişme ve göç gibi unsurlar açısından da bir yaklaşım geliştiriyor. Yazar, ayrıca “edebi eserin kavramsal ve olgusal düzeyde analizi yanında sosyolojik kuramlarla ilişkilendirilmesine” dikkat çekerek, şöyle bir değerlendirmede bulunur: “kuramsal örneklerle bağlantılı olarak baktığımızda edebiyat eserinde gördüğümüz şey, yazar ve eserinin ayrı ayrı birer sosyal aktör olarak ortaya çıkardığı nesnel etkidir. Dolayısıyla birçok farklı kuramsal yaklaşımın edebi eserle özellikle roman türünde eserlerle ilişkilendirilerek bir toplumsal açıklama alanı oluşturmak mümkündür. Bu alan edebiyat eseri ile sosyoloji biliminin buluştuğu yerdir” (Çelik, s. 121-122).

Emre Özcan ve Aziz Şeker’in kaleme aldıkları “Sosyal Problem Kavramı Üzerinden Edebiyatı Güncel Kılmak” isimli çalışmada ekonomik yapıyla kültürel-sanatsal yapılar arasındaki ilişki sosyal problem kavramının edebiyattaki sosyolojik gücü üzerinden işleniyor. Edebiyatın sosyolojik boyutu ile sosyal teorideki öneminin altının çizildiği derlemede; “toplumsal gerçeğe dayanan insan ve toplum sistemleri içerisinde sosyal problem kavramından hareketle edebiyatı güncel kılabilen bir yazar ise yaşadığı toplumda, fail olarak kaleme aldıklarıyla yalnızca estetize ettiği gerçekliği bir yansıtıcı olmak bir yana aynı zamanda sosyal değişmeye etki edebilir” saptaması yapılır (Özcan ve Şeker, s. 138).

Mustafa Günay, “Edebiyat ve Felsefe İlişkisi Üzerine”de, felsefeci kimliğiyle edebiyat ile felsefe ilişkisini tartışmaya açar. Her iki dalın birbirini nasıl beslediklerini vurguladığı yazısında şu gerçekliğin altını çizer: “İnsanın varoluş gerçekliğini konu edinen edebiyatın, felsefe gibi sorgulayıp düşündürmesi ve bizi cevaplamamız gereken sorularla başbaşa bırakması söz konusudur. Kimi zaman edebiyat felsefeyi beslemekte ve ona öncülük edebilmektedir. Bazı konuların ve sorunların hem felsefeyi hem de edebiyatı ilgilendirdiği de görülmektedir. Ancak söz konusu sorunları ele alma ve dile getirme bakımından felsefe ve edebiyat arasında farklılıklar bulunduğunu da unutmamak yerinde olur” (Günay, s. 155).

Veysel Lidar, “Modernite ve Edebiyat: Bauman’ın Modernite Eleştirileri Üzerinden Bir Değerlendirme”de, Bauman’ın moderniteye getirdiği eleştirileri ifade ederek, edebiyattaki etkilerini belirtir. Lidar’a göre, “modernite toplumların modernleşme süreçlerinin toplamı ya da tezahürü olarak nitelenebilecek bir olgu olduğundan; toplumları, toplumların yaşamını yansıtan edebiyatta da bu süreç ele alınmış, modernleşme sürecinde yaşanan aksaklıklar ya da toplumu modernitenin geleneklerine uygun bir yaşayışa kavuşturma amacı taşıyan uygulamalar edebi metinlerde işlenmiştir” (Lidar, s. 178). Yazar, bu bağlamda Jerzy Kosinski’nin *Boyalı Kuş* adlı eserini inceler.

Günil Özlem Ayaydın Cebe, “Milliyetçilikten Küreselciliğe Edebiyat Tarihi Yazımı”nda, Avrupa ve Amerika kıtaları odağında edebiyat tarihyazımının bir tarihini sunarken, oldukça derin bir literatüre dikkat çekiyor. Eleştirel bir bilinçle okuma yöntemi sunan metin, edebiyat tarihyazımının doğuşunu milliyetçi bir proje özelinde tartışıp “Birinci Dünya Savaşı sonrasında edebiyattaki ve edebiyat kuramlarındaki değişimlere koşut olarak yeni bir edebiyat tarihçiliği anlayışına doğru gidildiği işlenir” görüşünü dile getirir. Cebe, “küresel edebiyat tarihi yazımı, anayurdu olan coğrafyalarda bile kuşatıcı idealine ulaşmaktan çok uzaktır. Küreselciliğin paradoksal biçimde ürettiği monolog, çeperin söze katılmasıyla bir diyaloga dönüşmediği sürece de edebiyat tarihi yazımının kendisini doğuran zihniyetten özgürleşemeyeceği anlaşılmaktadır” değerlendirmesiyle de yeni tartışmaların fitilini ateşler (Cebe, s. 187-200).

Senem Gürkan, “Feminist Metodoloji ve Epistemolojinin Olasılığı ile Feminist Edebiyat Eleştirisinin Ortaklığı Üzerine”de feminist metodoloji ve epistemolojiye ilişkin bilgi verirken, bununla feminist edebiyat eleştirisinin kesişim noktalarına vurgu yapıyor (Gürkan, s. 203). Menekşe Yavuz, “Ekoeleştirme ve Edebiyat”da, son dönemlerde popülerliği artan konulara eğiliyor. Ekolojik değişimin sonuçlarının ve etkilerinin çoğalmasının edebi metinlere yansıdığını belirtirken, bu süreçte çevreci kültür bakış açısıyla bu edebi metinlerin ele alındığı çalışmalardan örnekler sunuyor. Bu çerçevede Yaşar Kemal’in İstanbul’da geçen romanlarını ekoeleştirme açısından çözümlüyor. Yavuz’un “ekoeleştirme, kültürel metinlerde doğal varlıkların, insan-doğa ilişkisinin temsil edilme biçimlerini ekomerkezci bir bakışla inceleyerek insan merkezci bakışın sessizleştirdiği doğanın sesi olmayı amaçlar” tezi ise okuru edebiyat ve çevre konusunda duyarlılığa teşvik ediyor (Yavuz, s. 226).

Kitabın ikinci bölümü, Türk/Kemalist Modernleşme sürecinden itibaren Türkiye’deki toplumsal-politik dönüşümlere dair belirli tarihsel kırılma noktalarına referans yapıp bunların edebiyattaki izdüşümlerine ayrılmış metinleri içeriyor.

Faruk Yücel ve Nihal Tuzcu, yazınsal çeviriye toplumsal değişim açısından eğildikleri “Yazınsal Çeviri Bağlamında Toplumsal Değişimin Temelleri: Tercüme Odası ve Tercüme Bürosu”nda, Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabalarına denk gelen sürecin Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü, bu amaç doğrultusunda kültürel etkisi büyük olan yazınsal çeviriye de yer verildiğini belirtiyorlar. Özellikle ilk dönemdeki Tercüme Odası ile Cumhuriyet dönemindeki Tercüme Bürosu’nun işlevinin tartışıldığı metinde toplumsal-tarihsel denklemde kültürel değişimin boyutları yazınsal çevirinin önemi açısından ele alınıyor. Ayrıca metnin içeriğinin, Türk aydınının/ bürokratinin nasıl ortaya çıktığına ve Batılılaşmada çeviri olgusunun devlet bürokratları ve aydınları aracılığıyla yapıldığına dair ufuk açıcı tartışmalara katkı

verdiğini söylemek mümkündür. Yazarlara göre Osmanlı döneminde çeviri “devletin işleyişini geliştiren ve giderilmesi gereken bir gereksinimi karşılarken, Cumhuriyet döneminde çevirinin yeni bir dünya görüşünün temsilcisi olduğu ve ulusal kimliğin yaratılmasında önemli bir araçsal görevi yerine getirdiği görülmektedir” (Yücel ve Tuzcu, s. 249).

İbrahim Özakman, “Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde Edebiyatın İşlevi”nde modernleşme ve Tanzimat süreçlerini irdeliyor. Milli Edebiyat dönemine de yer verdiği metinde, Tanzimat da dahil Cumhuriyet dönemine yayılan modernleşme olgusu üzerinden, “modernleşme sürecinde bireyin öne çıktığı, düşüncelerini ifade edebildiği mecraların artması ile edebiyat öğretene, gösterene ve aynı zamanda toplumsal dönüşümün temsil yeri olarak görülmeye başlanmıştır. Halkı eğitmek, kitleleri aydınlatmak amacıyla modernleşme sürecinde edebiyatın işlevi kullanılmıştır” değerlendirmesinde bulunur (Özakman, s. 261).

Gazanfer Kaya, “Türkiye’nin Kırsal ve Kentsel Yapısındaki Toplumsal Değişmelerin Edebiyata Yansımaları (1950-1980 Dönemi)” başlıklı metnini sosyolojik bir bakışla yapılandırırken; “edebiyat eserlerinde ele alınan toplumsal konular, ülkelerin toplumsal yapısından ve bu yapıdaki değişmelerden izler taşırlar. 1950-1980 dönemi Türkiye’indeki kırsal ve kentsel mekânlar, birbirinden bağımsız olmayan sosyolojik değişmelerin hızlandığı bir dönem olarak edebiyat eserlerinde önemli bir yere sahiptir” diyerek önemli bir ayrıntıya işaret eder (Kaya, s. 289).

Çiçek Coşkun, “1980 Sonrası Toplumsal Değişim ve Türk Edebiyatı”nda, edebiyattaki değişim ile toplumsal koşulların dönüşümü arasındaki etkileşime odaklanıyor. Özellikle 1980’li yılların edebiyattaki iz düşümüne yer verdiği metnin ana fikrini okurla şöyle paylaşır: “Türk edebiyatında 1980’li yıllar öncesinde hâkim olan toplumcu ve gerçekçi anlayış, 1980’li yıllar ile yerini post-modern bir anlayışa bırakmaya başlamıştır. Ayrıca 1980 öncesinde, 1950’li yıllardan itibaren yaşanan kırsal değişim, köyden kente göç, kentleşme, gecekondu, eşitsizlik gibi konular edebiyatta da varlığını duyumsatmıştır. 1980’li yıllarda ise ’80 darbesi, sosyo-ekonomik dönüşümler ve kentleşmenin yanı sıra dünyada yaşanan gelişmeler, küreselleşme, teknolojik değişimler ve post-modernizmin Türkiye’de tartışılmaya başlanmasının etkisi ile edebiyatımızda yeni bir döneme girilmiştir” (Coşkun, s. 304).

Betül Bayraktar, “Neoliberal Dönüşümün Türk Distopya Öykülerindeki Yansımaları”nda, Türkiye’deki neoliberalizm sürecini irdelerken, distopya öyküleri özelinde bir tartışmaya okuru çekiyor. Bayraktar’ın belirttiği üzere, sanat eserinin içine doğduğu toplumla etkileşimi yadsınamaz bir gerçektir: “Bir eser hangi çağ ve toplumda üretildiyse mutlaka ondan izler taşımaktadır. Bu noktada akla şu soru gelmektedir. Peki, bu eserler mevcudu güzelleyerek mi, yoksa eleştirerek mi aktarmaktadır? Burada mevcudun ve edebi türün ne olduğu sorunsalı gündeme gelmektedir. Türkiye’nin geldiği son aşama olan neoliberal topluma dair sorunsallaştırmalar Türk öykülerinde distopik bir kurgu içine yerleştirilmektedir. Her çağ kendi edebiyatını da üretmektedir” (Bayraktar, s. 322).

Kitabın son bölümü edebiyat sosyolojisi incelemelerinden örnekler içeriyor.

İnan Akdağ, “Charles Dickens’in *İki Şehrin Hikayesi* Romanında Politik Öznenin İnşasında Nesnel Koşulların Rolü”nde ekonomi-politik açıdan bir çözümleme yapıyor. İncele-

mede, *İki Şehrin Hikayesi* politik çerçeveden ele alınırken, sınıfsal öznelere, politik özneye dönüşümü temelinde nesnellik açısından maddi dünyanın koşullarına dikkat çekilmiştir (Akdağ, s. 330).

İhsan Çetin, İvo Andriç'e ait *Drina Köprüsü* romanına mekân sosyolojisi açısından yaklaşıyor. Sosyolojik analizinde mekânın toplumsal hafızayı taşımasını ve kuşaklar arası aktarımını Drina Köprüsü örneğinden okura sunuyor. Çetin'e göre, "Drina Köprüsü bu manada bir hafıza mekân" olmakla beraber "*Drina Köprüsü* romanı mekânın toplumsallığını, dolayısıyla sosyal ilişkilerin, gündelik yaşamın, kültürün, karakterin ve diğer unsurların şekillenmesi üzerindeki etkisini sade bir dille, edebi bir anlatımla aktaran değerli bir eser olarak tarif edilebilir" (Çetin, s. 354-361).

Cennet Altundaş, "*Karnaval ve Jön Türk Romanlarında 'Sınırları' Aşarak Eğlenen Türk Kadınları*"nda Ahmet Mithat Efendi'nin söz konusu romanlarına kadın temsiliyi odak alarak eğiliyor. Ahmet Mithat Efendi'nin, 19. yüzyıl Türk romanının köşe taşlarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Değişmekte olan toplum yapısında Batılılaşmanın etkileri/sosyo-kültürel izdüşümleri Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki temel kalkış noktasını oluşturur. Altundaş, iki romanda o dönemin kadınlarının "makbul" ve "makbul olmayan" şeklinde nasıl kodlandığını aktarıyor (Altundaş, s. 363).

Hasan Turgut, "Gelenekle Modernlik Arasında Kamusal, Rasyonel Öznenin İnşası ve Miras: Namık Kemal'in Şiir Eskizleri"nde Habermas, Lukacs ve Mardin gibi entelektüellerin bakış açılarını dikkate alarak kamusal ve rasyonel öznenin inşası temelinde Namık Kemal'e eleştirel bir tutumla eğiliyor. Turgut, "bir şair olarak Namık Kemal'in dilsel etkinliğin, haz ve estetik odaklı yapısından tevarüs eden sanatçı figüründense, didaktik ve siyasi işlevini önceleyen bir ideolog tavrını yeğlediğini gösterir" değerlendirmesinde bulunur (Turgut, s. 390).

Aziz Tamer Güler, "Nâzım Hikmet Şiirinde Mekânsızlık" metninde, mekânın, yazarlar ve şairlerdeki iz düşümünü Nazım Hikmet örneğinde ele alır. Ona göre, "Nazım Hikmet'in mekânsızlığı, umutsuz insanların, kendine bütün insanlığı, dünyayı düşman gören insanların mekânsızlığı değil, umutları sayesinde mekânlara önem vermeyen her şeye rağmen ümitvar kalan bir insanın mekânsızlığıdır. Dünyanın bütün çocukları, dünyanın bütün insanlarıyla ilgilenir. Dünyadaki herkesin özgür olmasını ister. Bütün dünyanın mülkü bütün insanlara dağıtılmalıdır. Mekânların sahibi olmamalıdır. Şiirini evrensel yapmak amacındadır -ki, bunu başarır- bu yüzden bütün insanlığa seslenir" (Güler, s. 410).

Cahit Aslan, "Türkiye'de Toplumsal Değişme Dinamiklerinin Yaşar Kemal Romanlarındaki İzdüşümü: *Hüyükteki Nar Ağacı* Romanı Üzerinden Bir Okuma"da Çukurova'da geçen romanın yansıttığı sosyal problemi dile getirir. Aslan'a göre, "Amerikan kökenli Marshall yardımı sayesinde traktörün ve tarım makinalarının yoğun bir şekilde girdiği Çukurova'daki toplumsal değişimin görünümü, mevsimlik tarım işçilerinin ve yarıcılarının durumu Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* romanında açıkça irdelenmiştir" (Aslan, s. 431).

Alev Önder, "Adalet Ağaoğlu'nun *Hayır...* Romanında Aydın Sorunsalı"nda edebiyat sosyolojisi incelemesi yaparken, aydın bir kadın roman kahramanının psikososyal gerçek-

liğini işliyor. Önder'e göre, "Hayır... romanı Aysel'in hem kendisi hem de toplumla hesaplaşma anlarını ve başkaldırı alanlarını yansıtır. Toplumsal dönüşümlerin aydın kadının yaşamında yarattığı kırılmaların irdelendiği roman, bireyin kimlik arayışlarını ortaya koyar. Yalnız bir birey olan Aysel'in reel yaşamın zorluklarına rağmen ayakta kalma ve kendi olma çabası ayrıntılı biçimde ele alınır. Ataerkil ve kapitalist sistemin dayattığı rolleri sorgulayan öznenin yaşamının merkezinde kimlik/kendilik yer alır" (Önder, s. 462).

Elif Hacısalihoglu, "Kapitalist Toplumsal Gerçeklik ve Dönemin Sınıf Kavrayışları Ekseninde Latife Tekin Romanlarını Okumak" isimli sosyal analizinde, romanın bireysel yalnızlıklara çekildiği bir dönemde toplumsal meselelerden ödün vermeyen bir yazar olarak kabul edilen Latife Tekin'e farklı ve zengin bir perspektifle bakıyor. Hacısalihoglu, metnin başlangıcında, "edebiyatın toplumsal gerçekliği anlama ve açıklamada sosyal bilimler literatürüne sunacağı katkıları tartışmaya açmak ve edebi metinleri bu bağlamda yapılacak bir okumayla görünür hale getirme"yi amaçladığını dile getirir (Hacısalihoglu, s. 491). Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları* ve *Manves City* kitaplarını çözümlediği metinde yazarın şu değerlendirmesi dikkate değerdir: "Kapitalizmin örgütlenme biçimindeki değişimin, 1980'ler ve 2010'larda yazılmış her iki romanda da sınıf ilişkilerinin coğrafi mekânın/kentin dönüşümü ile kavrandığı görülmektedir. Çalışma ve yaşam alanlarının, üretim ve yeniden üretimin toplumsal bütünlüğü ve ilişkiselliğini yansıtacak şekilde aktarıldığı söylenebilir. Sınıf içi de dahil farklı bakış ve deneyimlerden oluşan, yaşayan bir ilişkiler ağının hareketli ve oluş haline yer vermesinden hareket ederek, bu sürecin 'filmini çektiği' söylenebilir" (Hacısalihoglu, s. 490-491).

Esra Gedik ile Umut Belek Erşen'in kaleme aldıkları, "Hakan Günday Romanlarında Erkeklik İncelemesi"nde hegemonik erkeklik çerçevesinde erkeklik krizi kavramıyla erkeklikler kritik edilir. Hakan Günday'ın *Piç*, *Zıyan*, *Kinyas* ve *Kayra* ile *AZ* romanlarını çözümleneyen Gedik ve Erşen'e göre, "Günday'ın romanlarındaki erkek karakterlerin çoğu var olan hegemonik erkeklığe karşı gelseler de sonunda toplumun onlardan beklediği erkek olmadıkları için ya ölürlere ya hapse girerler ya da akıl hastanesine kapatılırlar. Bu anlamda, Günday toplumun beklediği erkeklığı sergilememenin yarattığı krizi farklı bir erkeklik krizi olarak okura sunar" (Gedik ve Erşen, s. 509).

Edebiyat Sosyolojisini Güncel Kılmak, bize bir kez daha edebiyatın hakikat üretimiyle kurulu ilişkisinin yanı sıra edebi metinlerin, toplumsal gerçekleri anlamak adına sosyolojinin başvuru kaynakları arasında yer aldığını göstermektedir.

Kaynakça

Şeker, A., Özcan, E. (Ed.). (2021). *Edebiyat Sosyolojisini Güncel Kılmak. Temel Yaklaşımlar, Toplumsal-Politik Dönüşümler, İncelemeler*. Ankara: Nika Yayınevi.

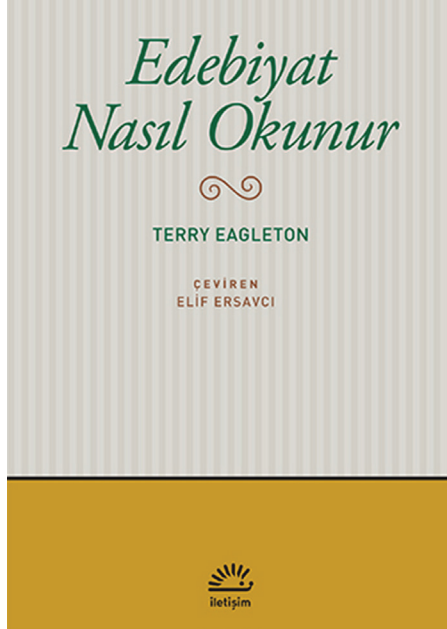
folk/ed. Derg, 2022; 29(2)-110. Sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review

**Eagleton, Terry (2019) *Edebiyat Nasıl Okunur.*
Çev. Elif Ersavcı. İstanbul: İletişim Yayınları**

ISBN-13: 978-975-05-1763-1, 224 sayfa.

Mansur Demir*

* Bu kitap tanıtım yazısı Mansur Demir (Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi (Hitit University, Graduate Education Institute, Turkish Language and Literature Program, Master's Student with Thesis) tarafından yazılmıştır. mansurdemir23@gmail.com. ORCID 0000-0003-2776-445X

Bir metnin diğer türlerden sıyrılarak kurgusal dünyayla buluşması, estetik hale gelmesi ve sanatsal açıdan taçlanarak edebî kimliğe bürünmesi, değerli ve üzerinde düşünülmesi gereken bir serüvendir. *Edebiyat Nasıl Okunur* başlıklı eseriyle Terry Eagleton, edebiyata atfedilen kıymetin, bir gelenek olan “değerli okuma” yahut Nietzsche’nin “yavaş okuma” dediği tutumun unutulduğunu hatırlatmaktadır.

Türkçeye çevrilmiş birçok eseri bulunan İrlanda asıllı Terry Eagleton, bir edebîyat ve kültür uzmanı ve özgün bir edebiyat kuramcısı olarak tanınmaktadır. Günümüzde Manchester Üniversitesinde görev yapmakta olan Eagleton’un, Marksist edebiyat kuramı üzerine çalışmaları yoğundur. Marksizme dayalı materyalist bir eleştiri teorisi oluşturmaya çalışan yazar, genellikle modernite ve modernizm üzerine eğilmektedir. Yazar, kitabın ön sözünde Nietzsche’nin “yavaş okuma” geleneği adını verdiği ve kaybolmaya yüz tutmasından endişe ettiğini belirterek *Edebiyat Nasıl Okunur* kitabıyla bu geleneği kurtarma amacını ifade etmektedir.

Eser, “Açılışlar”, “Karakterler”, “Anlatı”, “Yorum” ve “Değer” olmak üzere beş bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerden önce bir ön söz bölümü bulunmaktadır. Ön sözde eserin içeriği ve amaçları üzerinde kısaca durularak esere ilişkin genel bir çerçeve çizilmiştir.

Eagleton, eserin ön sözünde “Anlatı, olay örgüsü, karakter, edebî dil, kurgunun doğası, eleştirel yorumun sorunları, okurun rolü ve değer yargıları gibi konulara ışık tutmaya çalıştım.” (2019: 9) diyerek amaçlarını ortaya koyar.

Birinci bölüm “Açılışlar” başlığını taşımakta olup iki kısma ayrılabilir. Birinci kısmında Eagleton, çok sık düşülen bir hatadan bahsetmektedir. “Şiirin yahut romanın ne söylediğinin peşinden gidip söylediği şeyi nasıl söylediği sorusunu bir kenara atmak.” (Eagleton, 2019: 12) ifadesiyle hangi türden olursa olsun bir yapıtı ele alırken ne söylediğinin, nasıl söylediğinin önüne geçmesinin büyük bir hata olduğunu ve bu hatanın eserin “edebîliğini” bertaraf ettiğini belirtmektedir. Yine eser incelenirken “biçim” başlığı altına girebilecek her şeye karşı tetikte olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Eagleton, bir anlatının ne söylediğinden ziyade nasıl söylediği üzerinde dururken birçok şiirden, romandan, roman karakterlerinden ya da gündelik hayattan alıntılar yaparak görüşünü örneklendirmiştir.

Birinci bölümün ikinci kısmında Eagleton, bir edebî eserin çözümlemesinin ve değerlendirilmesinin nasıl yapılması gerektiğini tanımlanmış edebiyat eserleri üzerinden uygulamalı yapmaktadır.

E.M. Forster’in *Hindistan’a Bir Geçit* romanı, William Shakespeare’in *Macbeth* trajedisi, Jane Austen’in *Gurur ve Önyargı* gibi eserlerde yazarların eser açılışlarını çok hassas bir ritim ve denge gözeterek yaptıklarını ve bunun hem okuyucu üzerindeki etkisinden hem de cümlelerin eserin devamını ne ölçüde etkilediğinden bahsetmektedir. “Bir sonraki açılış Tanrı’dan gelsin. İncil’in ilk cümlesi şöyledir: ‘Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı.’ Dünyanın en meşhur kitabı için görkemli bir giriş; aynı zamanda hem basit hem de otoriter.” (Eagleton, 2019: 28).

Eagleton, roman örneklerinde cümlelerin anlam değerlerinden, tersten okumanın etkisinden bahsettikten sonra John Keats’in “To Autumn” şiiri, Philip Larkin’in “The Trees” ve “Whitsun Weddings” şiirleri, Robert Lowell’in “The Quaker Graveyard in Nantucket” ile

John Milton'ın "Lycidas" şiirlerinin açılış dizelerini, imgelerin gücünü, sözcüklerin çağrışım değerlerini incelemiş ve bunların şiirdeki etkisini ortaya koymuştur. Birinci bölüm, şiirlerden sonra yeniden romana dönerek Flan O'Brien'in *The Third Policeman* (Üçüncü Polis), Anthony Burgess'in *Earthly Powers* ve George Orwell'in 1984 romanlarının açılışlarındaki söz ve cümle inceliklerinin anlatımıyla son bulmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü "Karakterler" kısmıdır. Bu bölüm, üç kısım içerisinde ele alınabilir. "Bir oyunun ya da romanın "edebîliğini" göz ardı etmenin en yaygın yollarından biri, karakterlerini gerçek insanlarmış gibi ele almaktır." (2019: 55) ifadesiyle Terry Eagleton, eser incelemede yapılan ve eserin edebî niteliğini düşüren hatalardan birinin de kişilerin gerçeklikle özdeşleştirilmesi olduğunu dile getirmektedir. Yine yazar, ele aldığı romanlarda karakterleri analiz ederek karakter seçiminin inceliklerini ve ölçütlerini anlatmıştır. Ayrıca karakter sözcüğünün tanımı ve kökeni üzerinde durmuş, terimin doğduğu günden günümüze kazandığı yeni anlamları da örneklerle anlatmıştır: "Karakter kelimesi günümüzde sadece edebiyat figürü değil, işaret, harf veya sembol anlamlarına da geliyor. Terim antik Yunan'da ayırt edilir bir nişan bırakmak için kullanılan kaşe anlamına gelen kelimedenden türemiştir. Sonra bireyin imzası da diyebileceğimiz, bireye has bir özellik anlamı kazanmıştır." (Eagleton, 2019: 58).

Bu bölümün ikinci kısmında "tip" kavramına da değinen Eagleton, tipi "nevi şahsına münhasır karakter" olarak tanımlar. Karakter ve tip yaratılırken kullanılan teknikleri inceler ve kullanıldığı eser içerisinde tutarlı mı çelişkili mi, durağan mı yoksa evrilir mi, bulanık mıdır? gibi roman ve tiyatrodan örnekler vererek birçok soruya yanıt arar. Gerçekçi roman geleneğinin karakter anlayışıyla modern romanın karakter anlayışını edebî anlayışla karşılaştırır. Eagleton, modernistlerin bütün kimlik kavramını krize sokarak karakter anlayışını sorgulamanın peşinde olduklarını gerçekçi roman geleneğinin ise karakter analizlerinin hayli stabil ve bütünlüklü olduklarını ifade eder.

Üçüncü kısımda ise Eagleton, Thomas Hardy'nin *Jude the Obscure* (Adsız Sansız Bir Jude) romanındaki Sue Bridehead karakterini detaylı bir şekilde ele almıştır.

Kitabın üçüncü bölümünde "Anlatı" başlığıyla yazar, eserlerde anlatıcı unsurunu açıklayarak okuyucuya romanın bir kurgu olduğunu ve anlatıcının kurgusuna karşı durmanın beyhude bir çaba olacağını, anlatıcının otoritesine boyun eğilmesi gerektiğini tembihleyerek başlar. Bu bölümde yazar, genel olarak anlatıcı bakış açılarına değinmiş, onları sınıflandırmış ve romanlarla ilişkilendirerek yaklaşımlarını ele almıştır. Bazı kurgularda anlatıcının kimliğinin tam olarak netleşmediğini dile getiren yazar, bazı anlatıcı bakış açılarında da dar bir çerçeveye hapsolmanın tehlikesinden bahseder. "Eğer hikâyenizi belli bir karakterin bakış açısından anlatıyorsanız bu perspektifin dışına çıkmak kolay olmayabilir. Bir kurbağanın gözünden aktarılan edebî bir eser, kendini kurbağa dünyasına hapsedme tehlikesi taşır. Anlatıcısının bilincin üstüne çıkması zordur." (Eagleton, 2019: 96). Eagleton'a göre kahraman anlatıcı bakış açısının sınırlılığı, karakterin bakış açısından kurtulamama endişesi taşımaktadır ve bu süreç anlatıyı dar bir perspektife sokabilir. Eagleton her şeyi bilen anlatıcıları, yerleri teşhis edilebilen karakterlerden ziyade, nereden geldiği belli olmayan vücutsuz sesler olarak tanımlar.

Eagleton'a göre: "Bir roman kendi konusuna belirgin ön yargılarla yaklaşabilir." (2019: 106) Anlatılarla okuyucunun beklentisi uyuşmayabilir, yazarlar, anlatıları çoğunlukla kendi amaçları doğrultusunda yönetirler.

Yazar, klasik gerçekçilikle modernist kurguyu karşılaştırarak yarattığı etkiyi romanlar üzerinden anlatır. Klasik gerçekçilikle modernist kurgunun gerçekliğe bakışlarının farklı olduğunu, klasik gerçekliğin dünyayı bir hikâye olarak gördüğünü ancak modernist kurgunun tamamen keyfi olduğunu ve dolayısıyla düzenin bizim oluşturduğumuzdan öteye geçmediğini dile getirir. Bu yüzden kendiliğinden oluşan doğal başlangıçların ve kapanışların olmadığını belirtir ve yine bu sebeple kimi modernist eserlerin bütün anlatı kavramına şüpheyle yaklaştıklarını söyler. Klasik gerçekçi romanlarla modernist romanlardaki sonu da değerlendirir. Gerçek romanlardaki sonla ödül, emeklilik, koca, neşeli yorumların dağıtımından bahsederek okur teselli edilirken modernist romanlardaki sonların yarattığı etkinin okuru tedirgin ettiği görüşüne yer verir.

Son olarak yazar bu bölümde, olay örgüsünün anlatının tamamı değil sadece bir parçası olduğunu ve genellikle hikâyenin öne çıkan aksiyonu olduğunu kasteder. Örgü; karakterlerin, olayların ve durumların birbirine nasıl bağlandığını gösterir. Anlatının mantığı yahut iç dinamiğidir, der.

Eserin dördüncü bölümünü "Yorum" konusu oluşturmaktadır. Bu bölümde, bir eserin edebî olmasını, eserin belirli bir bağlama bağlı olmamasına dayandırmaktadır. Bütün edebî eserler, belli bir şarttan ortaya çıkmışlardır ancak anlam bakımından bu bağlamla sınırlandırılmadıkları için edebî kimlik kazanmışlardır. Yine edebî eserlerde kullanılan dilin de seçkin olduğunu ve gündelik dilden önemli farklarının olduğunu belirtir. Edebiyat eserlerinin tarihi belgeden ibaret olmadığına da değinen yazar, bir romanın oluştuğu koşullardan beslense de anlam ve kurgu bakımından sınırlandırılmayacağını ifade eder. Gerçeklik kurgusunun ele alınabileceği ancak bu gerçekliğin yeniden kurgulanabileceğini söyler. Çünkü zaten edebî metinlerin öncelikli amacının bize gerçekliği vermek olmadığı apaçıktır ve daha ziyade, okurlar o gerçekleri "hayal etme", yani bunlardan hayalî bir dünya kurmaya çağırılır.

Yazar, bu bölümde de yine modernist romanların yorumlanabilir olmalarını klasik gerçekçilikle kıyaslar. Modernist eserlerin kapalı, dolayısıyla da zor yorumlanabilir olmasının sebeplerinden biri, okuyucunun eserin içine çekilerek yazarla birlikte eseri yaratıyormuş gibi çabalamasına ve anlama ulaşma çabasına zorlanmasıdır. Bu haliyle, gerçekçi kurguyla arasındaki fark açıktır. Gerçekçi yazıların çoğunda dil mümkün merteye saydam gösterilmeye çalışılır ve anlamı çok direnmeden teslim eder, diyerek kurgular arasındaki yorumlamanın da önemli değişkenlikler gösterdiğini vurgular. Yazar, bir edebî metnin yorumlanmasında eserin ortaya çıkışını hazırlayan bağlam, kurgu, dil, gerçeklik gibi öğelerin üzerinde durur.

Eagleton, bu bölümde ana hatlarıyla bir edebî metni değerlendirirken onun türüne, kurgusuna, gerçekliğe yaklaşımına, hangi bağlamda oluştuğuna, diline, anlamına, okurun tarihsel becerisine ve belli bir anda okurun o metni anlamlandırma kapasitesine göre anlamlandırıldığını belirtir.

Kitabın son bölümü olan beşinci bölüm ise “Değer” başlığıyla verilmiştir. Bu bölümde yazar, bir edebiyat eserini değerli kılan şeyin ne olduğunu, o eseri iyi, kötü yahut vasat yapan şeyin ne olduğunu değişik dönem ve ölçütlere göre açıklar. Eagleton, son bölümün açılışında yüzyıllar boyunca bu soruya pek çok farklı cevabın verildiğini vurgulayarak “kavrayış derinliği, hayata yakınlık, biçimsel uyum, evrensellik, ahlâki duruş, kelime bazlı yaratıcılık, hayal gücü genişliği” gibi unsurların farklı zamanlarda edebî büyüklüğün nişanı sayıldığını ifade eder.

Yazar, bazı eleştirmenlerin bu noktayı özgünlük olarak tanımladığını, yine bir eserin geleneği kırarak ortaya yeni bir şey koyabilmesinin değer ölçütü olarak kullanıldığını anlatır. Ancak bu hususa şüpheyle yaklaşılmasını belirterek yeni olan her şeyin değerli olmadığına dikkat çekerek Pope, Fielding ve Samuel Johnson gibi XVIII. yüzyıl yazarlarının da özgünlüğü, moda takipçiliği hatta ucubelik gibi görmelerini kendisine kanıt olarak sunar. Neoklasik dünya görüşü ve yeni dünya görüşü arasındaki bu farklılığın romantizm anlayışından kaynaklandığını belirtir. “Romantiklere göre insanlar, dünyalarını değiştirmek için tükenmez bir gücü olan yaratıcılardır. Dolayısıyla gerçeklik statik değil dinamiktir ve değişim korkulması değil kutlanması gereken bir şeydir.” (Eagleton, 2019: 191)

Yazar, romantiklerin yenilik hevesini modernizmin miras aldığını ve amacının dünyayı yeni gözlerle görmemizi sağlamak, rutin algılarımızı pekiştirmek yerine bu algıları bozmak olduğunu ve modernist sanat anlayışının eseri, tuhaflığı ve özgüllüğüyle, bir metaya indirgenmeye direnmeye çalıştığını belirtir. Ancak yeniliğe duyulan bu açlığın postmodernizmle birlikte dinmeye başladığı, postmodern kuramın özgünlüğü çok da el üstünde tutmadığı ve devrimi de geride bıraktığını söyler.

Bu bölümde yazar, ana hatlarıyla kuramların ve görüşlerin değer algısını nasıl tanımladığı görüşüne yer vererek edebiyatın değerini bir ölçüte oturtma çatışmasını anlatır. Burada gerçekçi geleneğin ve modern geleneğin ölçütlerini kullanır. Edebî eserlerin klasikleşmesinin ya da gözden düşmesinin nedenselliği ve koşulları üzerinde durmuştur.

Nihai olarak Terry Eagleton’un *Edebiyat Nasıl Okunur* adlı eseri, edebiyat okumalarına ve edebî eserlerin değerlendirilmesi hususuna ciddi anlamda katkı sunmaktadır. Biçim, içerik, kurgu, karakterler, anlatı ve anlatıcı çeşitleri, dilin kullanımı, metnin anlamı ve yorumlanması ile edebî eserin değeri gibi edebiyat eleştirisinin temel meselelerinin bir süreç halinde anlatılması, dilin bağlamından koparılması, tarihi ve kültürel alanlara ait tesirin göz ardı edilmeksizin anlatılması, bütüncül bir anlayışla sunulması eserin önemli özellikleridir.

Ayrıca edebî incelemenin inceliklerinin seçkin örneklerle uygulanması, gerçekçi anlayış ve modern anlayıştan hareket ederek roman, şiir ve tiyatrolardan zengin içerikler sunmak suretiyle temel eleştiriler üzerinde okuyucuyu düşündürmesi de eseri farklı ve özgün kılmaktadır.

ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ
CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY

LEFKOŞA/K.K.T.C 0392 671 11 11
www.ciu.edu.tr